

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

Щербініна ОЛЬГА ОЛЕСІЇВНА

УДК 321.011

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СУВЕРЕНІТЕТУ І ЯКІСНИХ ПАРАМЕТРІВ
ДЕРЖАВНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути і процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2011

Робота виконана на кафедрі філософських та соціальних наук
Севастопольського національного технічного університету

Науковий керівник – доктор політичних наук, професор
Чемшит Олександр Олександрович,
Севастопольський національний
технічний університет,
завідувач кафедри філософських і
соціальних наук

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Іванов Микола Семенович,
Чорноморський державний університет
імені Петра Могили,
завідувач кафедри політичних наук

доктор політичних наук, доцент
Гедікова Наталя Пилипівна,
Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського,
декан факультету післядипломної освіти та
роботи з іноземними студентами

Захист відбудеться «21» жовтня 2011 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства
освіти і науки, молоді та спорту України (65020, м. Одеса,
вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України
(65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36).

Автореферат розісланий «20» вересня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Світові глобалізаційні процеси актуалізували проблему суверенітету держави. За даних обставин суверенітет перестав розглядатися як невід'ємна ознака держави. Все частіше висуваються припущення про відмирання суверенітету як атрибуту сучасної держави. Подібний ефект створюється процесами глобалізації. Однак політична практика свідчить, що результати глобалізації не можуть оцінюватися настільки однозначно, як це уявлялося її прихильниками.

Незважаючи на глобалізацію, яка розмиває суверенітет, інтеграцію держав у світові економічні та політичні структури, що знижують масштаби зовнішнього суверенітету, деякі держави, успішно реалізують принцип суверенітету на внутрішньому рівні в повному обсязі. Виходить, що держави, які утворюють світову систему, зберігають свою специфіку і являють собою різні зразки соціально-економічного та політичного розвитку. При цьому зберігається різниця у фактичних рівнях суверенітету. Існують держави, які самостійно реалізують внутрішню і зовнішню політику, і ті, в яких процес прийняття політичних рішень детермінується імпульсами, що виходять від інших держав. З точки зору правового підходу, в даному випадку не існує проблеми, оскільки формально останні є суверенними утвореннями, тобто суверенітет трактується категорично – констатується його наявність або відсутність. Проте динаміка політичних процесів вносить зміни у політичну практику, що дозволяє констатувати диференціацію рівнів незалежності і самостійності держав.

Рівень суверенітету в сучасних умовах визначається політичною потужністю держави у світовій системі, яка в свою чергу обумовлюється ефективністю функціонування її основних підсистем. Ефективність даних підсистем може бути оцінена якісно або виміряна кількісно. Дана обставина створює проблемну ситуацію, яка може бути вирішена в рамках політичної науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дане дисертаційне дослідження здійснено відповідно до наукової теми кафедри філософських і соціальних наук СевНТУ (м. Севастополь) «Оптимізація взаємодії інститутів держави та громадянського суспільства в сучасному модернізаційному процесі».

Метою даної роботи є системний аналіз взаємозв'язку суверенітету і якісних параметрів державності в умовах глобалізації.

Досягнення мети здійснюється рішенням комплексу наступних дослідницьких завдань:

- проаналізувати етапи еволюції концепцій суверенітету; визначити його сутність та головні види;
- визначити методологічну основу дослідження взаємозв'язку суверенітету і якісних характеристик держави;
- виявити фактори суверенітету держав «ядра» світової системи;

- визначити особливості суверенітету держав «напівпериферії» світової системи;
- встановити параметри держав «периферії» та їх вплив на рівень суверенітету;
- здійснити порівняльний аналіз держав з різним рівнем суверенітету; виділити детермінанти суверенітету держави в умовах глобалізації; розробити рекомендації щодо підвищення рівня суверенітету в країнах «периферії».

Об'єктом дослідження виступає суверенітет держав з різним рівнем розвитку.

Предметом дослідження є взаємозв'язок суверенітету і якісних параметрів державності.

Методи дослідження. Методологічне основу роботи склали такі методи, як системний аналіз, структурно-функціональний аналіз, моделювання та порівняльний метод.

Основним методом дослідження взаємозв'язку суверенітету і якісних параметрів державності став системний аналіз, який дозволив уявити державу як цілісний об'єкт зі складною системою зв'язків і функцій. Виділити основні компоненти держави, що забезпечують її функціональність, дав змогу структурно-функціональний аналіз. Також за допомогою даного методу встановлені функції держави, що визначають рівень її суверенітету, виведені показники ефективності функціонування держави.

На підставі структурно-функціонального аналізу були визначені фактори, що обумовлюють рівень суверенітету. За допомогою методу моделювання була створена модель чинників державного суверенітету. На підставі отриманої моделі здійснено порівняльний аналіз країн з різним рівнем суверенітету і відповідно з різною якістю функціонування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у встановленні взаємозв'язку між рівнем суверенітету і якісними параметрами державності. Новизна наукового підходу знайшла відображення у вирішенні низки наукових завдань, зокрема:

вперше:

- досліджено проблему вимірювання рівня суверенітету держав, що займають різне положення в світовій системі. Встановлено, що рівень суверенітету держави залежить від якісних параметрів державності і визначається локалізацією держави у світовій системі. Наближення держави за основними параметрами ефективності функціонування до «ядра» світової системи збільшує рівень її суверенітету. І, навпаки, зниження ефективності функціонування держави і наближення її до «периферії» світової системи за основними показниками знижує рівень суверенітету;

- визначено, що основними критеріями оцінки суверенітету виступає якість виконання державою економічних, військових, політичних, правових і соціальних функцій. При цьому визначальний вплив на рівень суверенітету держави робить ефективність економічних, військових та політичних функцій;

– здійснено аналіз чинників, що впливають на якість функціонування держави, у трьох групах країн: з високим, середнім і низьким рівнем суверенітету. Визначено, що в групі країн з високим рівнем суверенітету основні функції держави мають високі показники ефективності. У групі країн «напівпериферії» знижено правові та соціальні показники ефективності функціонування держави. Функціонування держав «периферії» характеризується середніми, або низькими показниками ефективності;

– встановлено відсутність прямого зв'язку між рівнем суверенітету держави та її політичним курсом. Рівень суверенітету держави детермінується в першу чергу економічними і військовими чинниками і лише потім політичними. На підставі даного положення розроблені рекомендації щодо підвищення рівня суверенітету в країнах «периферії», у тому числі і України, сутність яких полягає в оптимізації економічних, військових, політичних, правових і соціальних функцій держави;

удосконалено:

– категорія «суверенітет», розуміння її сутнісних характеристик, факторів обмеження і ролі в сучасних політичних процесах;

– методологічний інструментарій вивчення суверенітету держав з різним рівнем ефективності функціонування;

отримали подальший розвиток:

– розробки вітчизняних дослідників щодо суверенітету держави та критеріїв його оцінки в умовах глобалізації.

Практичне значення одержаних результатів визначається актуальністю, новизною і сукупністю положень, що виносяться на захист. Отримані результати сприяють розвитку сучасних концепцій суверенітету держави і визначенню подальших напрямків зміцнення суверенітету в перехідних політичних системах.

Теоретичні та емпіричні розробки можуть бути використані для проведення подальших порівняльних досліджень. Крім цього, окремі положення дисертації можуть бути використані в навчальному процесі у ВНЗ з таких розділів дисципліни «Політологія»: «Політичний процес», «Політична система суспільства», «Держава як центральний інститут політичної системи суспільства», «Політичний розвиток і модернізація» і т. д.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень, включених у дисертацію, були апробовані під час виступів на наступних наукових конференціях: міжнародній науково-практичній конференції «Ольвійський форум – 2008: стратегії України в геополітичному просторі» (м. Ялта, 5-8 червня 2008 р.); IV Всеукраїнській конференції молодих вчених «Україна в умовах кризи: шляхи вирішення проблем» (м. Одеса, 25-26 березня 2009 р.); всеукраїнській науковій конференції «Глобалізація інформаційного суспільства, розвиток політичної культури й інтеграційні процеси України як субрегіону Європи: історія, стан та перспективи розвитку» (м. Луганськ, 10-12 травня 2011 р.).

Публікації. Основні ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження викладені автором у 5 публікаціях, які надруковані в виданнях, затверджених ВАК України фаховими з політології.

Структура дисертації. Робота складається з вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації складає 190 сторінок, список використаних джерел містить 178 найменувань (18 стор.).

Основний зміст роботи

У **Вступі** обґрунтовані вибір теми та її актуальність, визначені предмет та об'єкт дослідження, методологічна основа, мета та завдання, сформульована наукова новизна та практичне значення отриманих результатів.

Перший розділ «Теоретико-методологічні основи дослідження суверенітету і параметрів державності» складається з двох підрозділів, присвячених аналізу основних підходів до розуміння «категорії» «суверенітет» і побудови методологічної бази дослідження взаємозв'язку суверенітету і якісних параметрів державності.

У підрозділі 1.1 *«Категорія «суверенітет» як об'єкт наукового дослідження»* розкрито етапи наукової розробки теми, виявлено сутнісні характеристики суверенітету держави на різних етапах еволюції уявлень про це явище в роботах зарубіжних і вітчизняних дослідників.

Початок наукової розробки проблеми пов'язаний з теоретичними розробками таких філософів і юристів як Ж. Боден, Т. Гоббс, Г. Гроцій, С. Пуфендорф, Ж.-Ж. Руссо, Ж. де Местр, Г. В. Ф. Гегель, А. де Токвіль, Г. Еллінек, В. Віллоубі, Г. Кельзен та ін. У їхніх роботах відображена еволюція уявлень про роль суверенітету держави: від його абсолютизації до заперечення.

Аспекти внутрішнього суверенітету відображені в роботах таких вчених як К. Шмітт, Дж. Агамбен, Ф. Хінслі, А. Джеймса, Дж. Донеллі, Л. Ллойда, М. Уолцера та ін; суверенітет держави в контексті міжнародних відносин та процесів став предметом дослідження К. Уолтца, І. Валлерстайна, Зб. Бжезинського, С. Краснера; рівні суверенітету досліджуються в роботах Р. Джексона, Д. Хелда, Х. Булла, Х. Хольма, Г. Соренсена, М. Хардта, А. Негрі, Ф. Тезона та ін; ідеї розмивання суверенітету в умовах глобалізації відображені в працях Ф. Фукуями, Е. Тоффлера, С. Хантінгтона, З. Баумана та ін.

Проблематика суверенітету в контексті глобалізаційних процесів отримала розвиток в роботах українських і російських вчених. Серед російських авторів найбільш значущими представляються роботи: Р. Г. Абдулатіпова, Л. Ф. Болтенкова, Л. Є. Гринина, Г. І. Мусіхіна, Н. Б. Пастухової, А. Пятигорського, Р. К. Сатваловой, Д. В. Шумкова та ін. У вітчизняній політичній науці та юриспруденції питання суверенітету розроблялися такими вченими як І. В. Алексеєнко, Ю. В. Ткачук, В. Д. Гапотій, Т. В. Кремінь та ін.

Методологічні аспекти дослідження суверенітету держави та критерії оцінки суверенітету відображені в роботах В. Цимбурського, А. Кокошина, А. Кустарева, С. Жігжітова та ін.

Окремо варто відзначити групу джерел, які мають важливе значення для розуміння ролі суверенітету держави в сучасних політичних процесах. У роботах даного напрямку акцентується увага на вивченні інститутів і механізмів наддержавного впливу в процесі глобалізації, проблем відсталості національних держав і суспільств у постбіполярному світі, діяльність міжнародних неурядових організацій (МНО) у країнах СНД, питаннях європейської інтеграції та політики України. Найбільш значущими представляються роботи: Т. Андрущенко, Н. Віннікової, І. Воронова, О. Врадія, Н. Гедікової, І. Гріцуніка, О. Долженкова, М. Іванова, В. Конопельського, В. Копійки, М. Мілової, Г. Палій, О. Полторакова, О. Пристайко, А. Сапсая, О. Сороки, О. Сосніна, Н. Твердохлебова, В. Терницького, Р. Філоненко, М. Шульги, О. Чемшита, Д. Яковлева та ін. У ході аналізу наукових джерел з проблеми суверенітету держави встановлено, що:

- концепції суверенітету розвивалися на межі різних наукових напрямків: політології, юриспруденції, теорії міжнародних відносин, і по суті мають міждисциплінарний характер. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. вчені-міжнародники все частіше виступають за обмеження суверенітету, констатуючи його природні зміни у зв'язку з глобалізацією. У політологів уявлення про роль державного суверенітету в умовах глобалізації варіюються, проте, серед українських вчених-політологів переважає точка зору значущості суверенітету і необхідності його зміцнення;

- суверенітет держави – явище, що класифікується і розрізняється залежно від сфери прояву: внутрішній і зовнішній. Також вчені розрізняють фактичний і юридичний суверенітет, або реальний та правовий типи суверенітету;

на даний момент відсутні комплексні методики оцінки рівня суверенітету держави. Хоча в багатьох теоріях заперечується або піддається сумніву можливість досягнення окремими державами суверенітету, тим не менше, представляється можливим порівняння різних держав і ступеня їх суверенності. Вирішення завдання оцінки суверенітету держави представляє практичну цінність, оскільки дозволить виявити ті сфери прояву суверенності, які підлягають реформуванню в першу чергу.

У підрозділі 1.2 «Методологічні основи дослідження взаємозв'язку суверенітету і якісних параметрів держави» на підставі системного та структурно-функціонального аналізу держави встановлюються змінні, що визначають якість державності. Розробляється модель чинників державного суверенітету. Висуваються гіпотези взаємозв'язку суверенітету держави і якісних параметрів її функціонування.

Основу для оцінок суверенітету держави і якісних параметрів її функціонування становлять три групи факторів. Група чинників надсистеми держави дає уявлення про її стан у світовій системі політичних відносин: місце

досліджуваної держави в ієрархії сучасної світової системи. За І. Валлерстайна, існує три позиції держави в такій ієрархії: локалізація країни в ядрі, напівпериферії, периферії.

Фактори системи відображені в десяти показниках, за допомогою яких передбачається визначення рівня потенційної сили держави або рівень її суверенітету. Показники внутрішньої ефективності держави мають неоднакову вагу. Першорядне значення мають показники економічної, військової та політичної ефективності. В якості додаткових або другорядних факторів виступають соціальні і правові показники ефективності держави.

Третя група – фактори підсистеми безпосередньо пов'язана з характером політичної еліти. Здатність держави забезпечувати суверенітет залежить від ефективності управлінської діяльності політичної еліти. Для оцінки впливу даного фактора можуть бути використані якісні характеристики політичної діяльності еліти. Зокрема, до таких характеристик відноситься здатність політичної еліти оптимально використовувати національні ресурси, самостійність у прийнятті політичних рішень (відсутність тиску з боку політичних акторів інших держав) та ін.

Отримана в ході системного аналізу трирівнева модель оцінки суверенітету держави та її якісних параметрів доповнюється ще одним критерієм, що має потенційний вплив на рівень суверенітету держави. Таким критерієм є її вага, що включає розміри території і населення.

У даному підрозділі висунутий ряд гіпотез про взаємозв'язок суверенітету та якісних параметрів державності:

1) рівень суверенітету держави корелює з якістю його функціонування. Ефективне виконання державою функцій забезпечує високий рівень її розвитку та суверенітету. Здатність самостійно вирішувати внутрішні проблеми і бути здатною реагувати на зовнішні загрози – це характеристики держави з високим рівнем суверенітету. Високі показники ефективності функціонування держави забезпечують реальний суверенітет держави;

2) внутрішній суверенітет держави забезпечується високорозвиненою економічною сферою, ефективною політичною сферою та оптимальною діяльністю політичних еліт (де під оптимальністю розуміється здатність еліт ефективно управляти наявними ресурсами в заданих умовах); зовнішній суверенітет, поряд з уже зазначеними елементами, додатково детермінується ефективною військовою сферою. Однак провідним фактором суверенності є внутрішня ефективність держави;

3) рівень суверенітету держави варіюється в залежності від її розташування в світовій системі. Наближення країни за основними параметрами до «ядра» або віддалення від нього, відповідно, збільшує або зменшує ступінь суверенності держави;

4) зростання рівня суверенітету окремих перехідних держав не вигідний лідерам глобалізаційних процесів. Спроби підвищення ефективності провідних сфер функціонування окремих держав будуть суперечити інтересам провідних

держав, а, отже, блокуватися з їхнього боку. Здатність проводити самостійну національну стратегію є показником високого рівня суверенітету держави.

У висновках до розділу 1 визначено, що категорія «суверенітет» отримала теоретичне обґрунтування в роботах зарубіжних і вітчизняних вчених. Поняття «суверенітет» представляє собою багатопланове явище, зміст якого еволюціонував разом зі зміною ролі держави в політичному процесі.

У процесі аналізу джерельної бази дослідження встановлено істотну наукову прогалину, яка полягає у відсутності комплексних робіт, спрямованих на вимірювання рівня суверенітету держави. В основу дослідження була покладена методологія системного аналізу. Для встановлення основних параметрів державності, що впливають на рівень суверенітету, проводився трьохетапний системний аналіз об'єкту дослідження.

У другому розділі «Системний аналіз якісних параметрів держав з високим і середнім рівнем суверенітету» на підставі запропонованої моделі факторів державного суверенітету оцінюються якісні параметри держав «ядра» і «напівпериферії». Одиницями аналізу в першому випадку виступають такі країни як США, Японія і Німеччина (як одна з найбільш розвинених країн ЄС). Як країни «напівпериферії» аналізуються Китай, Бразилія і Росія.

У підрозділі 2.1 «Фактори суверенітету держав «ядра» світової системи, на прикладі США, Японії, Німеччини» встановлюються якісні параметри функціонування зазначених країн. Відзначається слабкий вплив факторів надсистеми на суверенітет країн «ядра», оскільки саме дані держави відіграють ключову роль в системі світових політичних і економічних відносин. Економічна і політична вага США, Японії та Німеччини дозволяє проводити самостійну внутрішню і зовнішню політику.

Наведено кількісні та якісні оцінки функціонування основних сфер держави. Визначено якість економічних, військових, політичних, правових і соціальних параметрів функціонування країн з високим рівнем суверенітету. До основних характеристик країн «ядра» відносяться високий рівень ВВП, значна частка державної власності, демократичний політичний курс, легітимність політичної влади, збалансована система поділу влади, що виключає гострі конфлікти, низький рівень корупції, значний середній клас та ін. Вплив існуючих факторів системи в державах «ядра» сприяє підтримці високого рівня суверенітету.

Стійкості політичних систем США, Німеччини, Японії та зміцненню їх суверенітету сприяє такий фактор підсистеми як діяльність політичних еліт. Відсутність фрагментації і консенсусний тип інтеграції політичних еліт дозволяють оптимізувати функціонування держави і тим самим забезпечити зміцнення суверенітету.

У підрозділі 2.2 «Особливості суверенітету держав «напівпериферії» світової системи, на прикладі Китаю, Бразилії, Росії» визначаються якісні параметри функціонування даних країн. Встановлюється вплив факторів надсистеми на держави «напівпериферії», які мають значний вплив у світовій

політиці та економіці або претендують на роль світових лідерів. Рівень суверенітету таких держав нижче, ніж у держав «ядра».

Аналіз факторів системи дозволив зробити висновок, що показники ефективності функціонування Китаю, Бразилії та Росії не є максимальними. Ефективність економічної і політичної сфер держав «напівпериферії» базується на моделях, які мають певну специфіку, що відрізняє їх від аналогічних моделей держав «ядра». Державам з середнім рівнем суверенітету властиві особливості у правовій та соціальній сферах. Дані параметри функціонування держави характеризуються невисокими показниками.

Якісні характеристики політичних еліт, у тому числі ефективність їх діяльності, сприяють підтримці існуючого рівня суверенітету в країнах «напівпериферії». У Китаї, Бразилії і Росії не спостерігається яскраво вираженої фрагментації політичних еліт. Проте в основі механізму узгодження політичних дій лежать недемократичні методи. Зміцненню суверенітету держав «напівпериферії» сприяє наявність у них потенціалу розвитку – значних територіальних і демографічних ресурсів.

У висновках до розділу 2 зазначається, що функціонування країн «ядра» характеризується високою ефективністю в усіх розглянутих сферах. Динаміка їх функціонування відрізняється стабільністю. Високі показники ефективності держав «ядра» дозволяють забезпечувати високий рівень суверенітету.

У групі країн «ядра» показники ефективності варіюються від країни до країни. Лідруючу позицію в цій групі країн займають США. Суверенітет держави забезпечується розвинутою економікою і самим високорозвиненим ВПК у світі. На відміну від США, Японія і Німеччина мають значно менший військовий потенціал. Однак окремі показники ефективності, наприклад, якість виконання соціальних функцій державою, у Німеччині та Японії вище, ніж у США. В цілому країни «ядра» мають найвищі світові показники ефективності держави.

Країни «напівпериферії» володіють значним державним потенціалом, однак показники ефективності окремих сфер функціонування держави знижені. Для держав «напівпериферії» характерні невисокі параметри правового і соціального функціонування. Високий рівень корупції залишається найбільш проблемним елементом правового функціонування. Соціальна політика далека від високих оцінок, що впливають на високий ступінь соціальної нерівності в даних суспільствах.

У третьому розділі «**Фактори низького рівня суверенітету держав**» визначаються чинники низького рівня суверенітету. В якості основи для дослідження виступає модель чинників державного суверенітету, за допомогою якої аналізуються країни «периферії» (Грузія, Білорусь, Україна). Отримані якісні характеристики держав «периферії» порівнюються з аналогічними показниками країн «ядра» і «напівпериферії». На підставі даного порівняння виявляються детермінанти суверенітету держави в сучасних умовах і підтверджуються гіпотези дослідження.

У підрозділі 3.1. Рівень розвитку держав «периферії», його вплив на суверенітет (Грузія, Білорусь, Україна) аналізуються держави з низьким рівнем суверенітету.

Вплив фактора надсистеми на держави «периферії» є ключовим у визначенні рівня їх суверенітету. Їх внутрішня і зовнішня політика не є самостійною у повному обсязі. Країни «периферії» відчувають вплив з боку держав «ядра» та / або «напівпериферії».

Фактори системи в державах «периферії» обумовлюють їх низький рівень суверенітету. Якісні параметри кожної одиниці аналізу характеризуються специфікою. У Грузії в більшості аналізованих сфер спостерігається зниження ефективності. Серед факторів, що провокують низький рівень суверенітету, відзначені економічна модель, частка державної власності, тип легітимації політичної влади, роль представницького органу влади, ступінь соціальної нерівності. В Україні до таких факторів відноситься економічна модель, частка державної власності, система розподілу влади, рівень корупції та ін. Білорусь за параметрами ефективності наближається до країн «напівпериферії», однак в умовах глобалізації має труднощі в реалізації власної економічної моделі з високою часткою державної власності. Поряд з цим Білорусь має низькі показники ефективності окремих правових функцій.

Діяльність політичної еліти як фактор підсистеми в державах з «периферії» не характеризується високою ефективністю. У Грузії та Україні взаємодія політичних еліт має високий конфліктний потенціал, при цьому спостерігається фрагментація еліт. У Білорусі немає яскраво вираженої фрагментації політичних еліт, в силу слабого оновлення політичної еліти та низького рівня політичного плюралізму.

У підрозділі 3.2 «Детермінанти суверенітету в умовах глобалізації» порівнюються держави з різним рівнем суверенітету, визначаються фактори, що підсилюють / послаблюють суверенітет.

Аналіз трьох блоків держав з різним рівнем розвитку дав змогу зробити висновок, що рівень суверенітету тісно пов'язаний з якісними параметрами функціонування держави. Чим вищі показники ефективності функціонування держави, тим вищий рівень суверенітету. Для підтвердження даної гіпотези були узагальнені оцінки якості державності для кожного з трьох блоків держав: «ядра», «напівпериферії», «периферії».

В рамках дослідження знайшла підтвердження гіпотеза про залежність рівня суверенітету держави від його розташування в світовій системі. Відзначається тенденція, що намітилася в 2010 р. в зміні рівня суверенітету окремих держав. Зокрема вказується, що наближення Китаю за основними показниками ефективності до країн «ядра» підвищить рівень його суверенітету і змінить його місце в світовій системі.

Стосовно групи країн «периферії» отримала підтвердження гіпотеза про незначне зростання суверенітету держав, що трансформуються, в умовах глобалізації. Посилення пострадянських держав призведе до їх самостійності у прийнятті внутрішніх політичних рішень, що економічно і політично не вигідно

країнам «ядра». Реальне посилення перехідних держав можливе завдяки зростанню ефективності економічної, політичної та військової сфер цих держав, у тому числі і шляхом створення регіональних союзів на пострадянському просторі. Подібна інтеграція держав навколо «напівпериферії» Росії здатна змінити баланс сил у світі. Тому спроби посилення економічної складової цих держав, або спроби використання ними екстракційних можливостей авторитаризму будуть зустрічати перешкоду з боку країн «ядра» (випадок Білорусі).

У висновках до розділу 3 констатується, що низька ефективність функціонування держави в основних сферах сприяє зниженню рівня суверенітету. У цьому контексті можуть спостерігатися різні причинно-наслідкові зв'язки. Втручання в економіку з боку інших держав може впливати на рівень її розвитку і якісну визначеність. І, навпаки, зниження ефективності функціонування основних підсистем суспільства з часом може призвести до часткової втрати суверенітету або його зниження.

Визначальними факторами низького суверенітету країн «периферії» є невисока ефективність економічних, військових та політичних функцій держави у порівнянні з аналогічними показниками в країнах «ядра» і «напівпериферії». Передумови до зростання суверенітету або наявність детермінант суверенітету в групі країн «напівпериферії» має Китай, у групі країн «периферії» – Білорусь. У даних державах вищий рівень суверенітету, порівняно з іншими країнами в кожній з груп, забезпечується за рахунок економічної та військової ефективності, не останню роль відіграє авторитарна складова політичних систем.

У висновках дисертації здійснені узагальнення, підсумовані результати дослідження. Так, підвищення рівня суверенітету конкретної держави, збільшення її потужності на міжнародній арені безпосередньо пов'язано з оптимізацією функціонування держави. вирішення даної проблеми залишається найбільш актуальним завданням для суспільств, що трансформуються, зокрема для України.

1. Аналіз концепцій суверенітету дозволив виявити сукупність підходів до розуміння суверенітету держави, в яких відображена багатоплановість даного концепту. Більш того, з розвитком концепцій суверенітету еволюціонували уявлення про його роль та основні характеристики. Починаючи з перших концепцій суверенітету, в яких проголошувалася його абсолютність, неподільність і необмеженість, уявлення про основні характеристики суверенітету змінилися аж до протилежних в концепціях сучасних вчених.

Еволюція уявлень про суверенітет держави пройшла декілька етапів. Історично першими сформувався концепції «вестфальського суверенітету». Другий етап становлення уявлень про суверенітет держави пов'язаний з виникненням федеративних держав, коли актуалізувалося питання розподілу суверенітету між федеральним союзом і суб'єктами федерації. Третій етап розвитку концепцій суверенітету ознаменувався глобалізаційними процесами.

В рамках даних теорій суверенітету держави тривалий час домінувало уявлення про розмивання і навіть відмирання суверенітету в умовах глобалізації. Пізніше в уявленнях про роль і значення суверенітету позначилося зміщення акцентів – в умовах глобалізації суверенітет продовжує залишатися ідентифікуючою ознакою держави в міжнародних відносинах.

2. Розроблена методологічна основа дослідження дозволила здійснити оцінку рівня суверенітету держави в залежності від якісних параметрів державності. Виявлення основних критеріїв оцінки функціонування держави та показників її ефективності дало можливість порівняти держави з різним рівнем суверенітету і якістю функціонування.

Виходячи з положення, що рівень суверенітету держави відображає його становище в світовій системі, були виділені групи країн з різним рівнем суверенітету. До держав з високим рівнем суверенітету були віднесені країни «ядра» світової системи, до держав з середнім рівнем – країни «напівпериферії» і, нарешті, низький рівень суверенітету спостерігається в країнах «периферії».

3. Оцінка якості функціонування держав «ядра» (на прикладі США, Японії, Німеччини) дозволяє зробити висновок про високу ефективність функціонування економічної, військової, політичної, правової та соціальної сфер. Високий рівень суверенітету цих держав забезпечується не окремими показниками ефективності в тій чи іншій сфері, а їх сукупністю. Це економічно високорозвинені країни, що володіють значним військовим потенціалом. Економіки цих країн базуються або на змішаній моделі (Японія, Німеччина), або на ліберальній (США), при цьому для них характерна спільна риса – значна частка державної власності. Військовий потенціал країн «ядра» високий. Лідеруючу позицію займають США, Японія і Німеччина входять до першої десятки країн світу за кількістю військових витрат. Ефективність політичної системи США, Японії та Німеччини також висока. В основі політичного розвитку США і Німеччини лежать оригінальні західні моделі. Політична система Японії є результатом реалізації відображеної моделі розвитку, що зраджує деякі особливі риси процесу легітимації політичної влади. У цілому політичний режим, реалізований даними політичними системами, характеризується демократичною якістю.

4. Системний аналіз параметрів держав «напівпериферії» (Китай, Бразилія, Росія) дозволяє констатувати середній рівень їх суверенітету. Даний рівень суверенітету держав «напівпериферії» зумовлений зниженою ефективністю однієї або декількох функцій, або впливом надсистеми, утвореною країнами «ядра». Китай, Бразилія і Росія мають високоефективну економіку, військовий потенціал і досить ефективну політичну систему.

Правова та соціальна сфери в державах із середнім рівнем суверенітету мають знижені показники ефективності. У Росії та Бразилії це проявляється в особливостях функціонування представницького органу влади, оскільки в даних країнах присутнє зміщення акцентів у бік повноважень президентської влади. У Китаї роль законодавчого органу в політичному житті більш вагома, оскільки дана держава є парламентсько-президентською республікою. Рівень

корупції і злочинності в країнах «напівпериферії» продовжує залишатися високим, в той час як соціальна політика, незважаючи на окремі досягнення в соціальній сфері, залишається не достатньо ефективною. У Китаї, Бразилії і Росії не сформований середній клас і присутнє значне соціальне розшарування суспільства.

5. Країни «периферії» характеризуються низьким рівнем суверенітету. Функціонування держав, віднесених до цієї категорії (Грузія, Білорусь, Україна), визначається імпульсами, що виходять від країн «ядра», або «напівпериферії». Залежність «периферії» проявляється в неможливості проведення незалежної внутрішньої і зовнішньої політики, лише окремі сфери функціонування держави залишаються прерогативою даних держав.

Економічна ефективність Грузії та Україні є невисокою. Більш високі показники ефективності демонструє Білорусь, проте рівень її суверенітету знижується під впливом факторів надсистеми. У Грузії проводиться ультра-ліберальна економічна політика, в Україні – це ліберальна модель економіки без достатньої соціальної складової. Білорусь використовує власну (не запозичену) модель економічного розвитку, що поєднує державне регулювання та елементи ринкової економіки. Частка державної власності велика лише в Білорусі, в Україні даний показник є низьким, а в Грузії – мінімальним.

Правові та соціальні функції держави в даних країнах мають спільні та особливі риси. У Грузії і Білорусі роль представницького органу не істотна через наявність сильної президентської складової. В Україні роль парламенту змінювалася на різних етапах розвитку держави. Проте в період зміни форми правління в Україні на парламентсько-президентську республіку спостерігалася низька дієздатність парламенту через конфлікт гілок влади. У Грузії і Білорусі на даному етапі розвитку такого роду конфлікти відсутні.

Рівень розвитку соціальної сфери в країнах «периферії» за якістю близький до аналогічного показника в країнах «напівпериферії». Крайні показники ефективності соціальних функцій держави має Білорусь, у якій сформовано середній клас і не існує значного соціального розшарування. В Україні і Грузії відсутній численний середній клас, при цьому в Грузії досить високий рівень соціальної нерівності.

6. У процесі визначення ефективності функціонування держав, що входять в три групи («ядро», «напівпериферія» і «периферія»), була здійснена спроба встановити залежність між рівнем суверенітету і якісними параметрами держави. Аналіз якісних параметрів держав трьох груп показав, що чим вище якість функціонування держави, тим вище рівень її суверенітету і тим ближче його локалізація до «ядра» світової системи.

Держави з високим рівнем суверенітету мають ряд загальних параметрів, які і становлять детермінанти суверенітету. Так, державам з високим рівнем суверенітету властива сукупність рис. По-перше, це змішана модель економіки, що включає елементи ринкової економіки і державного регулювання, з переважанням того чи іншого елемента. По-друге, держави з високим рівнем суверенітету володіють достатньою ресурсною базою, коли частка державної

власності є значною. По-третє, посилення суверенітету держави сприяє розвиненій ВПК та наявність боєздатної армії. По-четверте, наявність збалансованої системи влади та консенсусно інтегрованих політичних еліт забезпечують ефективність політичного управління. По-п'яте, у державах з високим рівнем суверенітету присутній численний середній клас. Остання характеристика не є визначальною для рівня суверенітету, вона є радше непрямою ознакою.

Поряд з детермінантами суверенітету держави встановлено, що окремі параметри держави не є визначальними для рівня суверенітету. Так, не має безпосереднього впливу на рівень суверенітету політичний курс держави. Наявність авторитарних тенденцій в політичній системі в окремих випадках (Китай, Білорусь) сприяє підвищенню економічних показників і політичної ефективності держави. Також не є показовою в даному випадку ступінь соціального розшарування. Цей показник є досить високим в США (держава «ядра») і низьким в Україні (держава «периферії»). Наявність значних територіальних і демографічних ресурсів створює сприятливі передумови для зміцнення суверенітету, однак у той же час не є обов'язковою умовою високого рівня суверенітету держави.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Щербинина О. О. Государственный суверенитет: разработка концепта суверенитета в эпоху Возрождения и Новое время / О. О. Щербинина // Політологічний вісник: [Збірник наук. праць]. – Вип. № 30.– К., 2007. – С. 176-189.
2. Щербинина О. О. Современные глобализационные процессы и суверенитет государства / О. О. Щербинина // Вісник СевНТУ: [Збірник наук. праць]. – Випуск 91. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2008. – С. 204-209.
3. Щербинина О.О. Суверенитет США в контексте глобализации / О. О. Щербинина // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих вчених. – 2009. – № 6 (84). – С. 86-94.
4. Щербинина О. О. Суверенитет государства в эпоху глобализации: ресурсы поддержания / О. О. Щербинина // Вісник СевНТУ: [Збірник наук. праць].. – Вып. 112. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2010. – С. 107-111.
5. Щербинина О. О. Суверенитет як якість державності в умовах глобалізації / О. О. Щербинина // Політологічний вісник: Зб-к наук. праць. – Вип. 55. – К.: ІНТАС, 2011. – С. 342-349.

АНОТАЦІЯ

Щербинина О. О. Взаємозв'язок суверенітету та якісних параметрів державності в умовах глобалізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад

«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2011.

Дисертація присвячена встановленню взаємозв'язку між рівнем суверенітету і якісними параметрами державності. На основі широкої джерелознавчої бази проведено теоретичний аналіз категорії «суверенітет», визначено підходи щодо розуміння її сутнісних характеристик, факторів обмеження і ролі в сучасних політичних процесах. Удосконалено методологічний інструментарій вивчення суверенітету держав з різним рівнем ефективності функціонування. Розкрито проблему вимірювання рівня суверенітету держав, що займають різне положення в світовій системі. Визначено, що основними критеріями оцінки суверенітету виступає якість виконання державою економічних, військових, політичних, правових і соціальних функцій. Проаналізовано фактори, що впливають на якість функціонування держави, у трьох групах країн: з високим, середнім і низьким рівнем суверенітету. Встановлено відсутність безпосереднього зв'язку між рівнем суверенітету держави та її політичним курсом.

Ключові слова: держава, суверенітет, якісні параметри державності, фактори суверенітету, системний аналіз, глобалізація.

АННОТАЦИЯ

Щербинина О. О. Взаимосвязь суверенитета и качественных параметров государственности в условиях глобализации. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2011.

Диссертация посвящена выявлению взаимосвязи уровня суверенитета и качественных параметров государственности. На основе широкой источниковедческой базы проведен теоретический анализ категории «суверенитет», определены подходы к пониманию его сущностных характеристик, факторов ограничения и роли в современных политических процессах. Определены основные этапы эволюции представлений о суверенитете государства. Обозначена динамика развития концепций государственного суверенитета: от классических до современных. Проанализированы разработки отечественных исследователей в отношении суверенитета государства и критериев его оценки в условиях глобализации.

Установлен существенный научный пробел, заключающийся в отсутствии комплексных работ, направленных на измерение уровня суверенитета государства. Предложено рассматривать суверенитет не с точки зрения формального правового подхода, а с позиций политической практики, отражающей фактическое состояние уровня суверенитета того или иного государства. Выдвинута основная гипотеза исследования о взаимосвязи уровня суверенитета и эффективности функционирования государства, на основании

которой предложено измерение суверенитета и его оценка по критериям функционирования государственности.

Усовершенствован методологический инструментарий изучения суверенитета государств с различным уровнем эффективности функционирования. Поскольку суверенитет государства является многоплановым явлением, его оценка базировалась на использовании совокупности методов. К методам, наиболее адекватным предмету исследования, отнесены системный анализ, структурно-функциональный, и сравнительный методы, моделирование. Последовательное применение указанных методов позволило выделить факторы суверенитета государства, установить основные критерии оценки суверенности государства, вывести показатели эффективности его функционирования. Построена модель факторов суверенитета государства, на основании которой проведено сравнительное исследование групп государств с различным уровнем социально-экономического и политического развития.

Рассмотрена проблема измерения уровня суверенитета государств, занимающих различное положение в мировой системе. Установлено, что уровень суверенитета государства зависит от качественных параметров государственности и определяется локализацией государства в мировой системе. Приближение государства по основным параметрам эффективности функционирования к «ядру» мировой системы увеличивает уровень его суверенитета. И, наоборот, снижение эффективности функционирования государства и приближение его к «периферии» мировой системы по основным показателям снижает уровень суверенитета.

Определено, что основными критериями оценки суверенитета выступает качество выполнения государством экономических, военных, политических, правовых и социальных функций. Установлено, что сферы, в которых государство реализует свои наиболее значимые функции, взаимосвязаны и высокие показатели по совокупности параметров будут свидетельствовать о высоком потенциале государства или высоком уровне его суверенитета. В тоже время установлено, что показатели эффективности основных сфер государства не равнозначны при оценке уровня суверенитета государства, т. е. имеют различный вес. Экономические, военные и политические качественные параметры обозначены в качестве приоритетных показателей эффективности, влияющих на уровень суверенитета государства.

Проанализированы факторы, влияющие на качество функционирования государства, в трех группах стран: с высоким, средним и низким уровнем суверенитета. Определено, что в группе стран с высоким уровнем суверенитета, основные функции государства имеют высокие показатели эффективности. В группе стран «полупериферии» снижены правовые и социальные показатели. Функционирование государств «периферии» характеризуется средними, либо низкими показателями эффективности.

Установлено отсутствие прямой связи между уровнем суверенитета государства и его политическим курсом. Уровень суверенитета государства

детерминируется в первую очередь экономическими и военными факторами и лишь затем политическими. На основании данного положения разработаны рекомендации по повышению уровня суверенитета в странах «периферии», в том числе и Украины, сущность которых заключается в оптимизации экономических, военных, политических, правовых и социальных функций государства.

Ключевые слова: государство, суверенитет, качественные параметры государственности, факторы суверенитета, системный анализ, глобализация.

SUMMARY

Shcherbinina O.O. Connection of sovereignty and quality parameters of the state system is in the conditions of globalization. – Manuscript.

Thesis to obtain the scientific degree of Candidate of Political Science speciality 23.00.02 – Political Institutions and processes. South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy, Odessa, 2011.

Dissertations are sanctified to establishing a connection between the level of sovereignty and quality parameters of the state system. Based on a broad base of source the theoretical analysis of the category of "sovereignty," defined approaches to the understanding of its essential characteristics, limiting factors and role in contemporary political processes. Improved methodological tools of studying the sovereignty of States with different levels of efficiency of operation. Reveals the problem of measuring the level of sovereignty of states that occupy different position in the international system. Determined that the main evaluation criteria is the quality of the sovereignty of the state of economic, military, political, legal and social functions. Analyzed the factors affecting the quality of functioning of the state, in three groups of countries: high, medium and low levels of sovereignty. Found no direct connection between the level of sovereignty and its political course.

Keywords: state sovereignty, the qualitative parameters of statehood, sovereignty factors, systems analysis, globalization.

